

Waken in de Goede Week: een nieuwe traditie met historische wortels

Marian Geurtsen (Voor: *Kerk in de Stad*, uitgave Protestantse Gemeente Utrecht, april 2015)

De laatste decennia duiken ze in het hele land op: nachtwakes in de dagen voor Pasen: een wake in de Paasnacht tot aan de paasmorgen; een wake in de nacht na Goede Vrijdag. Soms ook een wake in de nacht na Witte Donderdag. Zijn dit nieuwe tradities? En wat is het 'goede' moment voor een wake?

In 1214 ontvangt een broederschap in Zara (Dalmatië) een legaat voor de bestrijding van de onkosten van het gebed van 40 uren “in diebus passionis Jesu Christi” (in de dagen van het lijden en sterven van Jezus Christus). Eenzelfde bericht is bekend uit 1270 en 1380. De oorsprong van dit gebed moet gezocht worden in het paastridium, nl. de vasten en wake bij gelegenheid van Jezus' dood en begrafenis. Men was gewoon om op Goede Vrijdag het kruis te begraven en hierbij te waken tot het moment van de opstanding op Paasmorgen.

Al in de 2e eeuw hield men de veertig uren die Jezus Christus in het graf doorgebracht heeft in ere door te vasten en te waken (Eusebius, *Geschiedenis der Kerk*). Hoe weet men hoe lang Jezus in het graf heeft gelegen? Die veertig uren zijn gerekend vanaf het moment van Jezus dood. De evangeliën zijn helder over op moment waarop Jezus stierf: op het negende uur, dus om 3 uur 's middags (Marcus 15, 33-39). Het tijdstip van zijn opstanding is moeilijker te berekenen. Er wordt in de evangeliën immers alleen verteld dat de vrouwen naar het graf gingen bij het aanbreken van de morgen, na zonsopgang, en zij vonden het graf leeg. Christus was al opgestaan (Marcus 16,1-6). Het is waarschijnlijk de voorliefde voor het heilige getal veertig waardoor het tijdstip van Jezus' verrijzenis op zondagmorgen 7 uur bepaald is. En zo is in de geschiedenis de wake van veertig uren, ofwel het veertigurengebed begonnen.

In de loop van de middeleeuwen heeft men gezocht hoe deze grafrust van Jezus gemakkelijker mee te beleven gemaakt door hem uit te spelen in de kerk: er kwam een graf in de kerk, soms permanent, soms tijdelijk alleen voor de Goede Week en Pasen. In dat graf werd op plechtige wijze het kruis begraven op Goede Vrijdag, zo uit een bericht van Dunstan van Canterbury (rond 988 n.C.). Daarbij werden gezangen uit de begrafenisliturgie gebruikt en werd psalm 51 gezongen.

Later heeft zich vooral in de noordelijke landen een traditie ontwikkeld om een 'heilig graf' te maken in de kerk. Op Goede Vrijdag (in later eeuwen op Witte Donderdag na de mis) werd een graflegging gespeeld doordat men het kruis in een graf legde. Op Paasmorgen werd de opstanding gespeeld door het kruis vanuit het graf te laten verrijzen en in processie naar het altaar te brengen.

Rond 1590 heeft een monnik in Durham, Engeland, beschreven hoe de viering van de Goede Vrijdag eindigde en overging in de wake tot paasmorgen: “In de abdijkerk van Durham was er op Goede Vrijdag een indrukwekkende plechtige dienst. Nadat het passieverhaal was gezongen, namen twee van de oudste monniken een behoorlijk grote crucifix helemaal van goud met een afbeelding van onze verlosser Christus erop genageld, dat lag op een fluwelen kussen met St Cuthbertus armen. Dat crucifix met het kussen droegen zij tussen hen in naar de laagste treden in het koor, en daar hielden zij de crucifix tussen hen in terwijl zij geknield zaten. Dan stond een van de genoemde monniken op, verwijderde zich een stukje, deed zijn schoenen uit en op zijn knieën kroop hij heel eerbiedig naar het kruis en kuste dat zo eerbiedig als mogelijk. En na hem deed de andere monnik dat op dezelfde manier en de twee gingen zitten aan weerskanten van het kruis. Daarna stond de prior op van zijn zetel en kroop, met zijn schoenen uit, naar het kruis op dezelfde manier. Na hem kwamen alle monniken één voor één op hun knieën naar het kruis. Ondertussen zongen ze een hymne met het hele koor. Als ze klaar waren, droegen de twee monniken met grote eerbied het kruis

naar een graf dat die ochtend voordat de dienst begon was geplaatst aan de noordkant van het koor vlakbij het hoogaltaar. Daar legden zij het genoemde kruis in het graf, en legden met grote devotie daarbovenop een tweede beeld van Jezus Christus, waar zij in zijn borst met grote eerbied het allerheiligst en gezegende sacrament plaatsten. Nog steeds op hun knieën zongen zij en plaatsten twee altaarlichten voor het graf, die bleven branden tot paasmorgen.”

Op paasmorgen werd dit kruis dan triomfantelijk uit het graf gehaald en getoond aan de aanwezige gelovigen: het overwonnen kruis! In andere kerken was het niet alleen een kruis, maar werden ook linnen windsels begraven in het heilig graf. En steeds vaker ook het sacrament: een consacreerde hostie. Dit lichaam van Christus was zo heilig – ook tijdens zijn dood – dat er bij gewaakt moest worden. Vanaf de zestiende eeuw ontwikkelde zich in de Rooms-Katholieke Kerk uit deze middeleeuws wake een vorm van aanbidding van de eucharistie die de naam heeft gehouden van het veertigurengebed: een uitstelling van het heilig sacrament gedurende drie dagen (de nachten waren er toen al af), te beginnen met een plechtige mis en te eindigen met een lof met de zegen van het sacrament. In deze vorm was het veertigurengebed niet meer verbonden aan de Goede Vrijdag of Pasen.

Het waken bij het graf was een taak van de monniken, of – wanneer het niet in een abdijkerk was, van de lagere clerus zoals de koster en de misdienaars. Zij kregen hiervoor te eten en te drinken tijdens de wake, en mogelijk een vergoeding. Ook in de zestiende eeuw werd er al economisch gerekend in de Kerk. Mogelijk ligt hier ook de reden dat de traditie verloren gegaan is: de gelovigen zelf hadden er geen rol in.

Men zou de nieuwe vorm van de wake in de Janskerk – net als de vele vormen van nachtwakes in veel kerken in deze Drie Heilige Dagen (triduum sacrum) dus kunnen zien als een herbronning op de oude traditie van het veertigurengebed. Ook al duurt hij in de meeste kerken maar een enkele nacht, en in de EUG niet langer dan 26 uur.